

Ks. JAROSŁAW BABIŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

jbabinski@wp.pl

ORCID: orcid.org/0000-0002-1358-1516

EKO-PNEUMATOLOGIA. ZARYS PROBLEMATYKI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2021.001>

Streszczenie

Wydaje się być uprawnione tworzenie całościowej wizji problematyki pneumatologicznej w ramach ekoteologii. Działanie Boga to bowiem zawsze działanie Trójcy Świętej. W świecie zaś szczególnie uwyrażnia się przez działanie Ducha Świętego. W kontekście ekologii szczególnie istotne wydaje się podkreślenie Jego szczególnej roli w budowaniu jedności i wzajemnej solidarności stworzeń. Jawi się On również jako Ożywiciel – dawca nowego życia w Jezusie Chrystusie jak również inspirator ludzkiej aktywności i działania. Jego szczególną rolą jest również objawianie mocy i zamysłów Boga w świecie, ukazując ostateczny cel stworzenia.

Słowa kluczowe: *ekoteologia, pneumatologia, Duch Święty, Trójca Święta*

ECO-PNEUMATOLOGY. AN OUTLINE OF BASIC QUESTIONS

Abstract

It seems reasonable to propose a comprehensive vision of pneumatological problems within ecotheology. Action of God is always an action of the Holy Trinity and in the world it is especially expressed through the action of the Holy Spirit. In the context of ecology, it appears particularly important to underline his special role in building the unity and the mutual solidarity of creatures. He also is presented

as the Life bearer, i.e. the giver of new life in Jesus Christ and also the inspirer of human activity and works. His special function is also to reveal the power and the intentions of God in the world and to manifest the ultimate purpose of creation.

Keywords: *ecotheology, pneumatology, Holy Spirit, Holy Trinity*

Prawdziwie chrześcijańska wizja Boga musi być zawsze trynitarna. Prawda o Bogu-Trójcy, którą najpełniej objawia Nowy Testament, stanowi, obok dogmatu chrystologicznego, fundament tożsamości i wyjątkowości wiary chrześcijańskiej, przeżywanej we wspólnocie Kościoła. Ta zaś zawsze jest miejscem szczególnej obecności i działania Ducha Świętego. Chrystusowy Kościół nie żyje bowiem z siebie, lecz z ożywiającego Go Bożego Ducha¹. Dzięki Jego asystencji w Kościele urzeczywistnia się Boży plan zbawienia, twórcze czytanie przez człowieka znaków czasu i wysiłek ich akomodacji w przestrzeń życia wiary. Nie sposób więc, podejmując refleksję w aspekcie teologicznym odnośnie do problematyki ekologicznej, nie uwzględnić aspektu pneumatologicznego.

TRYNITARNE PODSTAWY EKOTEOLOGII

Ekoteologia jest swego rodzaju dopełnieniem teologii zbawienia². Z tego powodu szczególnym obszarem jej zainteresowania jest protologia, mówiąca o początku stworzenia, soteriologia (o jego odkupieniu) i eschatologia (dzieje świata i człowieka w perspektywie spraw ostatecznych oraz ostatecznego ich przeznaczenia)³. Nie zapomina jednak, że działanie Boga to dzieło Trójcy Świętej. Stąd również w przypadku ekoteologii można mówić o jej trynitologicznym fundamencie. Ekoteologia nie odchodzi od koncepcji chrystologicznej, ale uwzględnia aspekt trynitarny w interpretacji całej historii zbawienia. Oznacza to, że Bóg jest określany nie tyle przez atrybuty ontologiczne, ile również przez czynnościowe. W ten sposób uwypuklona zostaje trynitarna ekonomia zbawienia.

Bóg jawi się przez nie dynamicznie – jako Pan świata: żywy i będący w nieustannej „interakcji”. Rozumie się przez nią osobistą relację spotkania się z Nim przez konkretnego człowieka, doświadczenie Jego obecności we wspólnocie, ale również Jego bycie w jedności ze światem poprzez immanentne działanie i pod-

¹ Por. KK, nr 7; M. Jagodziński, *Duch Święty w kontekście współczesnej teologii komunijnej*, „Teologia w Polsce”, 2(2019), s. 161.

² Por. K. Gózdź, *Kościół wobec myślenia ekologicznego*, w: *Kościół zbawienia*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 534.

³ Por. J. Babiński, *Ekoteologia*, Aspra-JR, Warszawa 2020, s. 20; J. Granados García, *Teología del tiempo. Ensayo sobre la memoria, la promesa y la fecundidad*, Sígueme, Salamanca 2012, s. 63.

trzymywanie świata w istnieniu. Pneumohagijny charakter stworzenia wynika z tego, że Duch Święty, będąc uosobioną relacją Ojca i Syna jako uosobiona Miłość jest współczynna we wszelkich Bożych dziełach: „Ducha Świętego określa się jako *creator spiritus* nie tylko w liturgii i nie tylko w Starym Testamencie jest On «Duchem Pana», który «wypełnia ziemię» i «wszystko utrzymuje, ma znajomość mowy» (Mdr 1, 7), ale także w Nowym Testamencie jawi się On jako właściwy, ostatni Wykonawca planu stworzenia, Ten, który wykańcza zaczęte przez Syna dzieło, a tym samym jako Dar podstawowy i przelew miłości między Ojcem i Synem dla świata, będącego stwórczym dziełem Ojca”⁴.

Urzeczywistniony na początku dziejów trynitarny akt stwórczy jest w dziejach świata dopełniany i wciąż na nowo manifestowany przez uświęcające i udoskonalające działanie Ducha Świętego⁵. Jest On mocą działającą w każdym elemencie rzeczywistości, jak również każdej rzeczy, stworzonej przez działania człowieka. W ten sposób ma swój udział w tworzeniu kultury i historii człowieka. Jest też jednocześnie animatorem historii Kościoła i dziejów zbawienia⁶. Przez tajemnicę Wcielenia i Odkupienia prowadzi wszystkie stworzenia do ostatecznego spełnienia w Bogu⁷. Dokonuje się to szczególnie wyraziście w tajemnicy życia Kościoła, przy inspiracji słuchania Boga, „który wkracza w nasze życie (...). Przez sprawy codzienne ukazuje nam, kim jesteśmy i jak w związku z tym mamy postępować. Przekazuje nam poznanie angażujące nas, które nie tylko, ani w pierwszym rzędzie, jest nową wiedzą, ale zmienia nasze życie. Jest to poznanie, które jest darem”⁸. W świecie, który coraz powszechniej przyjmuje niemożliwość dostrzeżenia Boga przez pryzmat świata, jest to coraz trudniejsze. Tym bardziej więc trzeba zaangażowania i wysiłku, by zrozumieć, co Duch Święty mówi do Kościoła, prowadząc „do całej prawdy” (J 16,13). Jej poznanie jest konieczne dla ciągłego dookreślania zadań i misji Kościoła w zmieniającym się wciąż świecie. W dobie obecnej niewątpliwie jednym ze szczególnie istotnych i palących zadań jest kwestia ekologiczna⁹.

⁴ H. Urs von Balthasar, *Trójca Święta a stworzenie*, w: *Kosmos i człowiek. Kolekcja „Communio” 4*, red. L. Balter, Pallotinum, Poznań – Warszawa 1989, s. 29–30.

⁵ Por. M. Jagodziński, *Trójjedyny Bóg jako Stwórca stworzenia*, „Teologia w Polsce” 1(2015), s. 64–65.

⁶ I. Czackowska, *Pomiędzy potopem a tęczą. Ekumeniczne studium integralności stworzenia*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 85.

⁷ Por. H. U. von Balthasar, *Teologia. 3. Duch Prawdy*, WAM, Kraków 2005, s. 391.

⁸ J. Ratzinger/Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 167.

⁹ Por. M. Wyrostkiewicz, *Osoba i środowisko. Studia teologiczno-ekologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 70.

DUCH ŚWIĘTY DAWCĄ JEDNOŚCI STWORZENIA

Zamysł Boga Stwórcy uczynił wszystko dobrym (por. Rdz 1, 10)¹⁰. Dobroć świata jest na swój sposób „naturalnym środowiskiem”, które pozwala człowiekowi wyrażać swą zdolność do czynienia dobra. Uzewnętrznia się ona przez doskonalenie siebie oraz zadanego mu świata. Postawione przez Stwórcę zadanie „czynienia sobie ziemi poddanej” (por. Rdz 1, 28) wskazuje świat jako naturalne miejsce rozwoju człowieka. Rzeczywistość stworzona jest darem, mającym go inspirować i jednocześnie powodować jego wzrost w doskonałości ze względu na odkrywaną i kontemplowaną w niej dobroć stworzenia.

Stworzenie to dzieło Boga, w którym uwyrażnia się działanie Ducha Świętego. Jest On zaangażowany w dzieło stwórcze: „Wszystko pochodzi od Ojca przez Syna w Duchu Świętym. (...) To przez Ducha-Bożą Osobę Ojciec bezpośrednio wlewa życie. On jest ostatecznym *dotknięciem*, poprzez które Bóg dociera do swych stworzeń, zbawia je od nie-istnienia, zachowuje je i prowadzi je do ich pełni. (...) Duch Święty nie tylko zachowuje kosmos w wolności i miłości przed wszelkimi niszczycielskimi i chaotycznymi mocami, ale także stanowi samą moc nowego stworzenia”¹¹. Tym samym staje się On sprawą jedności całego stworzenia oraz sprawia, iż uwyrażnia się ostateczne jego przeznaczenie i sens poprzez włączenie w tajemnicę odkupienia w tajemnicy Kościoła. Duch Święty bowiem sprawia, że aktualizuje się rzeczywistość Królestwa Bożego danego przez Boga całemu stworzeniu. Królestwo Boże jest przestrzenią obejmującą wszystkie stworzenia, w której Bóg króluje dzięki uświęcającej obecności Ducha Świętego. W Nim wszystkie stworzenia stają się „obywatelami tego Królestwa, mają swoje właściwe miejsce i mogą żyć ze sobą w harmonii i pokoju”¹². Duch Święty jawi się tym samym jako zaangażowany w dzieło stwórcze. Jego działanie zaś dostrzec można najbardziej wyraziście w *creatio secunda*: odnawia, uzdrowia, doskonali i prowadzi do zbawienia¹³.

Relacja Boga do świata nie zamyka się bowiem w samym akcie stworzenia i podtrzymywania go w istnieniu. Bóg cały czas partycypuje w historii świata. Jest obecny w stworzeniach przez swojego Ducha. Przez Niego objawia swą obecność, uczestniczy w losie stworzeń, współcierpi i raduje się z ich pomyślności. Teologia kosmosu podkreśla wszechogarniającą obecność Boga w świecie stworzonym

¹⁰ Por. A. Kamińska, „*I widział Bóg, że było dobre*”, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 1(1988)26, s. 262–266.

¹¹ *Pełna jest ziemia Twego Ducha, Panie: Oficjalny dokument Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1997, s. 32–33.

¹² I. Czaczkowska, *Pomiędzy potopem a tęczę*, dz. cyt., s. 113.

¹³ Por. E. Sienkiewicz, *Duch Święty a miłosierdzie Ojca zrealizowane w Synu*, „*Teologia w Polsce*” 1(2017), s. 40.

przez Słowo, mocą przenikającego wszystko Ducha Bożego. Zesłanie Ducha Świętego w tym kontekście to nie tylko wydarzenia eklezjotwórcze. Duch bowiem zostaje dany całemu stworzeniu. Dlatego Tajemnicę pentakostalną można określić jako „Pięćdziesiątnicę kosmiczną”¹⁴. Bóg jest obecny w każdej cząstce stworzenia jako życiodajny i wszystko przenikający Duch, którego niestworzona, a zarazem stwórcza energia kształtuje obraz świata. W tym sensie kosmos istnieje w Bogu i rozwija się dzięki mocy Ducha Bożego. Boży Duch ustawicznie pobudza zapodmiotowiony w rzeczach teleologiczny potencjał ku pełni życia, światła, piękna i dobra¹⁵. Tym samym dopełnia On wszystko, co Ojciec czyni przez Syna. Udoskonala i prowadzi stworzenie do ostatecznego spełnienia. Kosmiczne działanie Ducha jest działaniem stwórczym, które zachowuje w istnieniu, odnawia i prowadzi do urzeczywistnienia planu Bożego w stworzeniu i wobec stworzeń. Dzięki Jego obecności wszystko, co jest stworzone, ma w sobie pewną samotranscendencję i otwartość na ostateczne spełnienie. Dzięki obecności i działaniu Ducha Świętego powstaje kosmiczna wspólnota wszystkich stworzeń¹⁶.

DUCH ŚWIĘTY JAKO „OŻYWICIEL”

Duch Święty działający w świecie jawi się jako Pan stworzenia. Jego panowanie nad światem natury nie ma nic wspólnego z jakimkolwiek „siłowym” wpływaniem na stworzenie czy ingerencją w jego porządek. Nie ma jakichkolwiek styczności z brutalną przemocą, uciskiem czy manipulacją, które bywają charakterystyczne dla panowania władców ziemskich. Panowanie Ducha ma zupełnie inny charakter i konsekwencje. Sprawia, że wszystkie stworzenia stają się wolne. Jego wyzwalające działanie odnosi się najpierw do człowieka w tajemnicy Kościoła, ale następnie rozszerza się na wszystkie stworzenia. Tym sposobem daje stworzeniu nowe życie, sprawia jego odnowienie i uświęcenie¹⁷.

Bóg jest dawcą życia i tym, który życie podtrzymuje. Jest ciągle bliski przez swoją obecność w stworzeniach. Bóg jest Bogiem życia, który w mocy Ducha Świętego przenika całe stworzenie. Duch Święty zamieszkując stworzenia, przekształca je od wewnątrz i przemienia¹⁸. Każde stworzenie istnienia żyje, „porusza

¹⁴ Por. H. Paprocki, *Obietnica Ojca. Doświadczenie Ducha w Kościele Prawosławnym*, Homini, Bydgoszcz 2001, s. 31.

¹⁵ Por. W. Hryniewicz, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata*, t. 3, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 1991, s. 441n; Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, s. 291.

¹⁶ Por. W. Hryniewicz, *Pascha Chrystusa*, dz. cyt., s. 469n; R. E. Rogowski, *Teoekologia: mistyka wszystkich rzeczy*, Wydawnictwo M, Kraków 2002, s. 82.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Dominum et Vivificantem*, nr 5.

¹⁸ Por tamże, nr 52.

się” i trwa w Bogu dzięki Jego mocy (por. Dz 17, 28). Bez Niego nic nie mogłoby żyć. Dlatego właśnie tak istotne dla ujęć ekoteologicznych jest przywoływanie osoby Ducha Świętego jako Pana Ożywiciela – Dawcy Życia i Podtrzymującego Życie: „W tradycji chrześcijańskiej, Ducha Świętego zawsze łączono z życiem i z darem życia. Credo nicejsko-konstantynopolitańskie nazywa Ducha Świętego «Panem i Ozywicielem». Toteż nie dziwi, że wiele komentarzy Księgi Rodzaju widziało Ducha Świętego w wietrze, poruszającym powierzchnię wód (por. Rdz 1,2). Jest On obecny od pierwszego momentu stworzenia, jako pierwszy przejaw miłości Boga Trójjedynego, zawsze też jest obecny w świecie, jako Jego siła dająca życie. Ponieważ stworzenie jest zapoczątkowaniem historii zbawienia, Duch Święty jest w pewnym sensie ukrytą mocą, która działa w historii, kierując ją na drogę prawdy i dobra”¹⁹.

Przez dar Ducha Świętego cały stworzony porządek staje się nowym stworzeniem, nowym niebem i nową ziemią (por. Rz 8, 11; 2 Kor 5, 17)²⁰. Duch Święty jednoczy wszystkie stworzenia we wspólnotę, w której każde z nich pozostaje w ścisłej relacji i łączności z Bogiem oraz z innymi stworzeniami. Duch Święty wypełnia wszechświat chwałą i energią Boga, zamieszkuje cały kosmos i działa we wszystkich jego elementach. Dlatego możemy przyjąć, że każde zło czy zniewaga wyrządzona stworzeniu jest wykroczeniem przeciwko Bogu, bo dotyka także w jakiś sposób Ducha Świętego. Kryzys ekologiczny może być w tym kontekście definiowany jako uniżenie i poniżenie Ducha²¹. Kryzys ten w tym kontekście przestaje być kwestią natury przyrodniczej, społeczno-gospodarczej czy politycznej. Staje się również wyzwaniem w perspektywie wiary – dla wyznania wiary w Ducha Świętego we wspólnocie Kościoła, którego Chrystus pozostawił światu, by prowadził stworzenie do ostatecznego spełnienia. Tym bowiem, co znieważa Ducha Świętego nie jest materia lub rzeczy świata, ale grzech i siły niszczące naturalne środowisko. Tym samym mogą być uznane za przyczyny grzechu ekologicznego.

Obecność Ducha Świętego pozwala zrozumieć człowiekowi swe zaniedbania, ale i dotrzeć tkwiący w sobie potencjał. Duch Święty staje się inspiratorem dla ludzkiej aktywności i „ozywicielem” ludzkiego działania poprzez umocnienie w nadziei na skuteczność podejmowanych działań i zmotywowanie do wysiłku na rzecz uzdrowienia ziemi zdegenerowanej przez ludzką bezmyślność i chciwość. Zgłębianie tajemnicy obecności Ducha Świętego pośród stworzeń niesie w sobie potencjał przezwyciężenia zwątpienia i poczucia bezradności wobec piętrzących się zadań i wyzwań ekologicznych. Jednocześnie może wzbudzić nadzieję, że wysiłki podejmowane na rzecz ochrony stworzeń są uzasadnione i mogą być

¹⁹ Tenże, *Ecclesia in Africa*, nr 15.

²⁰ Por. I. Czaczkowska, dz. cyt., s. 83–84.

²¹ Por. tamże.

skuteczne²². Dlatego więc wymiar pneumatologiczny dla ekoteologii jest tak niezbędny. Ukazuje bowiem Ducha Świętego, który nieustająco ożywia świat i ludzką aktywność: „Jesteśmy ludem życia, ponieważ Bóg w swojej bezinteresownej miłości dał nam Ewangelię życia, przez którą zostaliśmy przemienieni i zbawieni. Zostaliśmy na powrót zdobyci przez «Dawcę życia» (Dz 3, 15) za cenę Jego bezcennej krwi (...). Wewnętrznie odnowieni łaską Ducha, «Pana i Ożywiciela», staliśmy się ludem dla życia i mamy postępować zgodnie z tym powołaniem”²³.

DUCH ŚWIĘTY JAKO ZAWSZE OBECNY W ŚWIECIE

Refleksja teologiczna skupia się z reguły na działaniu Ducha Świętego w odniesieniu do człowieka i Kościoła. Ekoteologiczna pneumatologia to ujęcie poszerza. Budowana w kontekście biblijnej teologii stworzenia ukazuje działanie Boga Trójcy, jako stale obecnego pośród swoich stworzeń i w swoich stworzeniach. Dlatego cały świat jest przestrzenią odkrywania pierwiastków duchowych. Świat ma bowiem do rzeczywistości duchowej dostęp nie tylko przez człowieka. Bóg trwa przecież w bezpośredniej relacji z całym stworzeniem. W ten sposób szczególnie manifestuje się obecność Ducha Świętego: w materii ożywionej i nieożywionej, w świecie duchowym i materialnym²⁴.

W tym kontekście – jak sugeruje ks. Wacław Hryniewicz – uprawnione jest odniesienie do osoby Ducha Świętego słów, które święty Paweł mówi o Bogu Stwórcy: „w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy” (Dz 17, 28). Określa to jako „pan-en-teizm”. W dużej mierze tradycja judeochrześcijańska głosi pogląd, że Bóg jest obecny wewnątrz świata, uczestnicząc w radościach i cierpieniach swoich stworzeń. Stwarzając z miłości i nieustannie miłując swoje dzieło, Bóg jest w świecie obecny, wypełnia świat od wewnątrz przez swoją twórczą miłość. To decyduje o szczególnym statusie rzeczywistości. Nie jest ona zrozumiała w pełni poprzez tworzone w ramach nauk szczegółowych mechaniczyczne modele czy też materialistyczne światopoglądy²⁵. Jest bowiem stworzeniem Bożym, przepełnionym obecnością Ducha Świętego. On zachowuje je od rozpadu, oczyszcza je i doskonali²⁶. Obecność Ducha Świętego w stworzeniach należy rozumieć jako „zamieszkiwanie” Go w każdej istocie stworzonej i jest jej wewnętrzną tajemnicą. Wacław Hryniewicz stawia tezę, że obecność Ducha Świętego w stworzeniach nie tylko sprawia zachowywanie ich w istnieniu i chroni przed popadnięciem w nicość,

²² Tamże, s. 85.

²³ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, nr 79

²⁴ Por. I. Czaczkowska, dz. cyt., s. 86.

²⁵ Por. P. Kantyka, *Ekologia w teologiczno-społecznej refleksji ekumenicznej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 92.

²⁶ Por. W. Hryniewicz, dz. cyt., s. 469–471.

lecz jest też Jego partycypacją w ich losach. W tym kontekście należy zauważyć, że cierpienia stworzeń są również współcierpieniem Ducha. Zamieszkując w stworzeniach, dzięki transcendentnej immanencji swego Ducha, Bóg współcierpi z każdym ze stworzeń oczekujących wyzwolenia. Dzięki bliskości Ducha Świętego ze stworzeniem cierpieniu temu towarzyszy jednak nadzieja na wyzwolenie i przeobrażenie w chwale całego kosmosu²⁷.

Bóg nie jest bowiem daleki – nie czuwa nad światem z nieosiągalnych wysokości, lecz wypełnia go od wewnątrz poprzez swoją stwórczą miłość. Jest obecny we wszystkim, co oddycha i rośnie, napełnia stworzenia swoją mocą, daje życie i uzdrowia, troszczy się i prowadzi stworzenia ku osiągnięciu przez nie wyznaczonego mu celu. Każda najmniejsza i najsłabsza istota ma dla Niego znaczenie – nie jest Mu nieznaną, lecz bliską i drogą. Przez obecność Ducha Boża dobroć przenika całe stworzenie swoją mocą i miłością, utrzymując je w istnieniu. Ciągła obecność Boga w stworzeniach należących do kosmicznej wspólnoty ukazuje Jego szczególniey związek z każdym z nich. Przez misterium Wcielenia i Krzyża Bóg wkracza do całego stworzonego porządku, dlatego można nawet powiedzieć, że „Bóg cierpi w stworzonych istotach i ze stworzonymi istotami”, a Jego radość i cierpienie ze stworzeniami jeszcze bardziej podkreśla Jego bliskość²⁸.

Ekoteologia proponuje więc język odbiegający od tradycyjnych, systematycznych ujęć. Podkreśla obecność rzeczywistości transcendentnej w immanentnej, mówiąc o Bogu przede wszystkim jako współradującym się i współcierpiącym ze stworzeniami. Oczywiście, podkreśla jednocześnie i konsekwentnie ontyczną oddzielność i odmiennność Boga – pozostaje On kimś różnym od stworzeń. Propozycje ekoteologiczne odchodzą jednak od modelu ukazywania Boga jako Wszechpotężnego i Wszechwładnego Władcy. Zamiast tego promowany jest obraz Boga Stwórcy miłującego, oddanego i wiernego swoim stworzeniom, konsekwentnie realizujący swój zbawczy zamysł wobec świata od tajemnicy stworzenia, poprzez Odkupienie, ku ostatecznemu wypełnieniu się dziejów w rzeczywistości eschatycznej. Bóg jest więc Bogiem Początku, Bogiem Zbawienia i Bogiem Końca: Bogiem obietnicy, nadziei i spełnienia²⁹.

Ideę immanencji Boga w świecie rozwija między innymi Jürgen Moltmann, uwypuklając jej wymiar pneumatologiczny: „Stworzyciel przez Ducha zamieszkuje w stworzeniach – we wszystkich razem i w każdym z osobna. Bóg mocą swego Ducha podtrzymuje wszystkie stworzenia i utrzymuje przy życiu”³⁰. Według niego Bóg jest transcendentny, lecz zarazem immanentny wobec świata za sprawą Ducha Świętego. Jest On „pełnym uzgodnieniem, strukturą, informacją, energią wszech-

²⁷ Por. tamże, s. 470–471.

²⁸ Por. I. Czaczkowska. dz. cyt., s. 72.

²⁹ Por. tamże. s. 75; P. Kędzierski, *Wartość przyrody i powinności moralne względem niej w religii katolickiej*, „Nasza Planeta”, 1(2006), s. 11–14.

³⁰ J. Moltmann, *Bóg w stworzeniu*, Znak, Kraków 1995, s. 27.

świata (...). Ewolucje i katastrofy wszechświata są również ruchami i doświadczeniami stwórczego Ducha”³¹. Dlatego właśnie – zdaniem tego niemieckiego teologa – św. Paweł mówi o tym, że Duch Boży „wzdycha” we wszystkich stworzeniach „trwających w sidłach marności. To dlatego Duch Boży transcenduje siebie we wszystkim, co stworzone. Przejawia się to w samoorganizacji i auto-transcendencji wszystkiego, co żyje”³².

Stworzenie więc integralnej wizji ekologicznej teologii domaga się uwypuklenia wymiaru pneumatologicznego i trynitarnego. Obecność Boga w świecie oznacza ukazanie zaangażowania całej Trójcy Świętej w ekonomię zbawienia, uwyrażniając się szczególnie w protologii, soteriologii i eschatologii. Obejmuje więc sam początek stworzenia (*creatio originalis*), stwarzanie w historii (*creatio continua*) oraz stworzenie u końca czasów (*creatio nova*)³³. Dzieło stworzenia ma swoją kontynuację w Jezusie Chrystusie oraz w doświadczeniu Ducha Świętego i wyraża prawdę, że Ojciec jest Stworzycielem świata, Syn skonsolidował go pod wyzwajającym panowaniem Boga, Duch zaś, jako stwórcza moc, ożywia nieustannie świat i pozwala mu na udział w życiu Boga. Stworzenie dokonuje się więc „z”, „przed” i „w Bogu”, co pozwala łączyć Bożą transcendencję wobec świata z Bożą immanencją w świecie³⁴. Cała stworzona rzeczywistość jest możliwa do przyjęcia jako urzeczywistniona możliwość Bożego Ducha (*ruah*). Stwórca jest osobiście obecny w swoim stworzeniu przez swego Ducha, który odpowiada za wspólnotę stworzeń z Bogiem i z innymi istotami.

Według Moltmanna Duch jest zasadą wszelkiego życia w świecie (Ap 17, 28; 21, 3), jest zasadą ewolucji, gdyż stwarza dla niej nowe możliwości. Jest zasadą wszelkiej kreatywności w sferze materii i życia, tworzy nowe możliwości rozwoju organizmów, inspiruje ich wzajemne przenikanie się. Jest zasadą holistyczną, gdyż na każdym etapie ewolucji implikuje interakcję – harmonię we wzajemnych oddziaływaniach oraz wielostronną perychorezę umożliwiającą wspólnotowe życie wszystkich istot. Duch jest zasadą różnicującą w całym procesie ewolucji, a jednocześnie zasadą indywidualizacji, wyrażającą się w dążeniu do zachowania własnej tożsamości. Jest Tym, który sprawia, że wszystkie stworzenia ostatecznie są w Nim intencjonalnie otwarte, zdolne do samotranscendencji – do przekraczania siebie i ukierunkowania na wspólną przyszłość³⁵. Trzeba zauważyć tu pewne

³¹ Tamże, s. 57. Por. *El espíritu de la Vida*, Sígueme, Salamanca 1998, s. 23

³² Tenże, *Bóg w stworzeniu*, dz. cyt., s. 57.

³³ Por. Z. Danielewicz, *Ku Bogu – „wszystkiemu we wszystkich”*. *Holistyczna eschatologia Jürgena Moltmanna*, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2009, s. 72; K. Krzemiński, *Człowiek w Duchu Świętym. Recepcja i perspektywy rozwoju soborowej antropologii pneumatologicznej*, Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2012, s. 482.

³⁴ Por. J. Moltmann, *Bóg w stworzeniu*, dz. cyt., s. 116–118, 184.

³⁵ Por. tamże, s. 181n.

niebezpieczeństwo panteizmu³⁶. Świadomy jest tego sam Moltmann i dlatego podkreśla, że jego idea zamieszkiwania Ducha w stworzeniu ma podkreślić dynamizm działania Boga poprzez tworzenie relacji. „Tworzenie więzi możliwe jest właśnie dzięki Duchowi (...), który elementy rzeczywistości jednocześnie różnicuje, ale i łączy, budując komunie między stworzeniami”³⁷.

PODSUMOWANIE

Prawda o Bogu, który przenika stworzenia przez swego Ducha i w nich zamieszkuje, pozwala przewyżżyć czysto mechanistyczną wizję kosmosu wraz z nieodłącznie z nią związaną ideą panowania. Pneumatologiczna koncepcja stworzenia ukazuje kosmos jako wielką wspólnotę stworzeń, powołanych do istnienia przez Boga, podtrzymywanych przez Niego w istnieniu i prowadzonych do ostatecznego przeobrażenia. Wyakcentowanie kosmicznych wymiarów ekonomii Bożego działania może stać się istotnym przyczynkiem dla zmiany ludzkiej mentalności i sposobu postępowania wobec świata przyrody, stać się impulsem do przyjęcia przez człowieka właściwego stosunku do przyrody.

Próby reinterpretacji zagadnień dogmatycznych w duchu ekologii zdają się nieść ze sobą również istotne impulsy dla współczesnego ich rozwoju. Otóż ekoteologia, usiłująca zbudować nową formułę językową dla teologicznego dyskursu, jawi się jako potencjalny motor rozwoju języka teologicznego oraz jego akomodacji do mentalności i percepcji współczesnego człowieka.

Bibliografia

- Babiński J., *Ekoteologia*, Aspra-JR, Warszawa 2020.
- Balthasar von H. U., *Trójca Święta a stworzenie, w: Kosmos i człowiek. Kolekcja „Communio” 4*, red. L. Balter, Pallotinum, Poznań–Warszawa 1989, s. 22–30.
- Balthasar von H. U., *Teologika. 3. Duch Prawdy*, WAM, Kraków 2005.
- Bartnik Cz. S., *Dogmatyka katolicka*, t. II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
- Czaczkowska I., *Pomiędzy potopem a tęczą. Ekumeniczne studium integralności stworzenia*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998.

³⁶ Na temat ewentualnych błędów, ale i potencjału tkwiącego w twórczości Moltmanna zob. K. Z. Wiśniewski, *Trójca i stworzenie w teologii Jürgena Moltmanna. Kierunki krytyki*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2(2008), s. 289–329.

³⁷ W. Maciążek, *Wykroczyć poza teraźniejszość. „Creatio continua” w teologii stworzenia Jürgena Moltmanna*, „Teologia w Polsce” 1(2014), s. 159.

Danielewicz Z., *Ku Bogu – „wszystkiemu we wszystkich”*. *Holistyczna eschatologia Jürgena Moltmanna*, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2009.

Góźdz K., *Kościół wobec myślenia ekologicznego*, w: *Kościół zbawienia*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 521–534.

Granados García J., *Teología del tiempo. Ensayo sobre la memoria, la promesa y la fecundidad*, Sígueme, Salamanca 2012.

Hryniewicz W., *Pascha Chrystusa w dziejach Chrystusa i wszechświata*, t. 3, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 1991.

Jagodziński M., *Duch Święty w kontekście współczesnej teologii komunijnej*, „Teologia w Polsce”, 2(2019), s. 151–164.

Jagodziński M., *Trójjedyny Bóg jako Stwórca stworzenia*, „Teologia w Polsce” 1(2015), s. 57–69.

Jan Paweł II, *Dominum et Vivificantem*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Rafael, Kraków 2011, s. 159–220.

Jan Paweł II, *Ecclesia in Africa*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Znak, Kraków, s. 687–800.

Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Rafael, Kraków 2011, s. 543–638.

Kamińska A., „*I widział Bóg, że było dobre*”, „*Studia Theologica Varsavien-sia*” 1(1988)26, s. 262–266.

Kantyka P., *Ekologia w teologiczno-społecznej refleksji ekumenicznej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

Kędzierski P., *Wartość przyrody i powinności moralne względem niej w religii katolickiej*, „*Nasza Planeta*”, 1(2006), s. 11–14.

Krzemiński K., *Człowiek w Duchu Świętym. Recepcja i perspektywy rozwoju soborowej antropologii pneumatologicznej*, Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2012.

Maciążek W., *Wykroczyć poza teraźniejszość. „Creatio continua” w teologii stworzenia Jürgena Moltmanna*, „Teologia w Polsce” 1(2014), s. 153–166.

Moltmann J., *Bóg w stworzeniu*, Znak, Kraków 1995.

Moltmann J., *El espíritu de la Vida*, Sígueme, Salamanca 1998.

Paprocki H., *Obietnica Ojca. Doświadczenie Ducha w Kościele Prawosławnym*, Homini, Bydgoszcz 2001.

Pełna jest ziemia Twego Ducha, Panie: oficjalny dokument Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1997.

Ratzinger J./Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Rogowski R. E., *Teoekologia: mistyka wszystkich rzeczy*, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Sienkiewicz E., *Duch Święty a miłosierdzie Ojca zrealizowane w Synu*, „Teologia w Polsce” 1(2017), s. 35–49.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Wiśniewski K. Z., *Trójca i stworzenie w teologii Jürgena Moltmanna. Kierunki krytyki*, „Perspetiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2(2008), s. 289–329.

Wyrostkiewicz M., *Osoba i środowisko. Studia teologiczno-ekologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.